

Jókai (érthetően)

Az arany ember 14. fejezete és az
Egy komondor naplója című novella
érthető nyelvi szinten

Jókai (érthetően)

JÓKAI (ÉRTHETŐEN)

Az arany ember 14. fejezete és az
Egy komondor naplója című novella
érthető nyelvi szinten

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Petőfi Irodalmi Múzeum
Budapest, 2025

Oktatási segédanyag

Magyar Nemzeti Múzeum
Közgyűjteményi Központ

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYVÉKSÉG

Előszó

Olvasunk-e még Jókait, és ha igen, mennyit értünk belőle? Ez a kérdés fogalmazódott meg bennünk, amikor a Jókai-szövegek kortárs befogadásáról, vagy általánosabban: az irodalmi kánon közvetíthetőségéről, s Jókainak e kánonban elfoglalt helyéről gondolkodtunk az író születésének 200. évfordulója kapcsán.

A felgyorsult nyelvi átalakulás és az olvasási szokások változásának tükrében egyre szélesebb körű szakmai konszenzus övezi azt a törekvést, hogy Jókai irodalmi örökségét tegyük hozzáférhetővé mind a diákok, mind a bármilyen ok miatt alacsonyabb nyelvi kompetenciával élő személyek számára. Arra azonban nem számítottunk, hogy ez a projekt olyan kalandokat kínál, mint a szövegvilág, amit a 19. századi magyar próza koronázatlan királya teremtett. A szoros olvasás és a nyelven belüli fordítás azoknak a társadalom- és kultúrtörténeti folyamatoknak az élményszerű megértéséhez vitt közel bennünket, melyek hatása a mai napig itt van velünk. Azon kaptuk magunkat, hogy egy-egy mondat kapcsán olyan kérdéseket boncolgatunk, amelyeket rég túlhaladottnak tekintettünk, most mégis ismerősnek tűnnek a mindennapokból: mit jelentett a félig kapitalizálódó, félig balkanizálódó Közép-Európában vállalkozóként dolgozni, nőként élni és túlélni.

Vagy épp arról vitatkoztunk, hogy mennyit érhetett a korban tízezer arany, milyen pozícióba dőlhetett az elsüllyedt hajó a híres víz alatti jelenetben. Vajon mennyire érthető a kortárs olvasónak, ha az anya hűtlensége miatt az apa utcára kergeti a saját gyermekét? Hogyan magyarázzuk el egy mai gyereknek, hogy a gyermekjogok nem léteztek ebben a korban? Vagy azt, hogy a szájkosaras komondor nyakörvét milyen összefüggés köti a szólásszabadság kontra kényelem oppozíciójához? Belenyúlhatunk-e ilyen módon egy szövegbe? Hol van szükség egyszerűsítésre és hol kiegészítésre? Ezekkel az izgalmas felvetésekkel vágtunk bele a feladatba, s igyekeztünk az író, Totth Benedek segítségére lenni minden kérdésben. Jókai világa mellett a legnagyobb élményt a Horváth Péter László gyógypedagógus szakértő által vezetett szövegértelmező munka hangfelvételének visszahallgatása szerezte, melynek során igazi aha-élmények megszületésének lehettünk tanúi, hiszen egy vakmerő kísérletbe vágtunk. Horváth Péter László Cziráki Zsolt, tanulásban akadályozott önérvényesítővel olvasta az elkészült szövegvariánsokat. Zsolti meghatározott szimbólumokkal, színekkel jelzi, hogy egy textus mely részei nem hozzáférhetőek számára. Szóról szóra, mondatról mondatra halad a munka során. Arra kértük Zsoltit, hogy ismerkedjen meg a szövegekkel és három-három kérdésre válaszoljon,

melyek az irodalmi alkotások „egészére” vonatkoznak, de ne jelölje a szavakat és mondat szerkezeteket, amelyek nem érthetőek számára. Az a feltételezés vezetett minket, hogy az irodalmi élmény nem csak a mindent megértésben, hanem a személyes olvasat létrejöttében (is) rejlik. Az *Egy komondor naplója* kapcsán Zsoltihoz intézett kérdések azt firtatták, hogy egyfelől érzékeli-e a viccet, illetve mit gondol, a szövegnek van-e bármilyen kapcsolata az ő életével. Hogy érdemes ezen az úton tovább haladni és egy speciális módszertant kidolgozni az irodalmi szövegek nyelven belüli fordítására és annak ellenőrzésére, számunkra egyértelművé vált, mikor Zsolti konkrét, saját mindennapjaiból vett példákkal állította párhuzamba a komondor kalandjait.

Czékmány Anna múzeumpedagógus
és Parádi Andrea muzeológus

Bevallom őszintén, első hallásra szentségtörésnek tűnt az ötlet: átírni Jókai novelláját és egy regényfejezetet *Az arany ember*ből? Aztán eszembe jutott, hogy pár éve a PIM-ben egy beszélgetéssorozatban a kötelező olvasmányokkal foglalkoztunk, köztük *A kőszívű ember fiai*val, és ha emlékeim nem csalnak, nagyjából arra a konklúzióra jutottunk, hogy bármilyen kedves olvasmányunk is volt ez a Jókai-mű, a mai fiataloknak már szinte befogadhatatlanul összetett és sűrű szöveg. Aztán eszembe jutott az is, hogy például angolszász nyelvterületen nem bánnak kesztyűs kézzel a klasszikusokkal: még nyelvtanuláshoz is találunk a kompetenciánkhoz igazított, egyszerűsített olvasmányokat, olykor a legnagyobb becsben tartott szerzők kanonizált műveit. Mindezt nem igazolásként írom, hiszen jelen esetben egészen más oka volt annak, amit az említett Jókai-szövegekkel „műveltünk”. A közös pont, hogy olyanok számára is hozzáférhetővé váljon egy szöveg, akik előtt Jókai világa amúgy zárva maradna. Bár erről magát a szerzőt már nem áll módunkban megkérdezni, de úgy gondolom, egy író nem érhet nagyobb megtiszteltetés annál, hogy valaki időt és energiát szán művei befogadására. Ha valamilyen módon, akár átdolgozással, új olvasókat szerezhetünk egy történetnek, anélkül, hogy az eredeti írás szellemét meghamisítanánk, azzal mindenki – alkotó és

befogadó is – nyer. Így álltunk neki a munkának, de azt csak később, a köteten dolgozó szerkesztőkkel, szakértőkkel folytatott beszélgetésekből és a szöveg próbaolvasójának visszajelzéseiből értettem meg, hogy pontosan mit is jelent, amikor egy történet megnyílik valaki előtt, hogy mennyit adhat az irodalom, ha hozzáférhetővé tesszük. Akkor már nem maradt bennem semmi kétely, hogy szabad-e ilyesmit csinálni. Úgy gondolom, a céllal Jókai is egyetértene, és titkon abban bízom, hogy a változtatásainkat ő is jóváhagyná.

Totth Benedek író

A Szent Borbála végzete és az Egy komondor naplója című Jókai-művek közérthető szövegváltozatainak érthetőségét kétszeres ellenőrzési folyamatnak vetettük alá Cziráki Zsolt-tal. Az első kör visszajelzései alapján a szerző módosította a szövegeket, majd a második kör, bár a történet már ismerős volt Zsoltinak, újabb felismeréseket hozott. Az alkalmanként mintegy négy órán át tartó, intenzív, szünet nélküli szellemi munka mindkettőnk számára örömteli kihívást jelentett. Ezúttal több tekintetben is eltértünk a szokásos ellenőrzési módszertől: Zsolti előzetesen nem olvasta el a szövegeket, hanem – miközben magában követhette – én olvastam fel neki azokat. Először egyben az egészet, majd szakaszonként ismét meghallgatta mindet. Így a szövegértelmezést a hangsúlyozás is segíthette. A nehezen érthető szövegrészeket részletesen átbeszéltük, aminek eredményeként maga az érthetőség ellenőrzése tanulási folyamattá alakult. Munka közben felismertük, hogy – ellentétben más szövegtípusokkal – szép-irodalmi szöveg esetében a teljes mű érthetősége fontosabb, mint az, hogy minden szó vagy mondat külön-külön egyértelmű legyen. Ugyanakkor jelentősen megkönnyíti a szöveg megértését, ha az események időrendben követik egymást, azaz nincsenek időbeli ugrások, ha a szereplőket mindvégig azonos módon nevezzük meg, és lehetőség szerint kevés

szereplő fordul meg a történetben. Időnként a tanulság egyértelmű megfogalmazása is segítheti a megértést. Zsolti részéről a történet személyes élettörténettel való párhuzamba állítása révén gyakran megható, egyéni értelmezések születtek. A közérthető szövegváltozat szerzőjével végzett közös munka eredményeként egy élvezhető, s az eredetinel könnyebben érthető mű jött létre, amelyen keresztül Zsolti bizonyosan megszerette Jókait.

dr. Horváth Péter László, főiskolai docens;
Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác

Az MNMKK Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi Jókai Mór szinte teljes tárgyi hagyatékát és kéziratainak egy jelentős részét. A múzeum elődje, a Petőfi Ház alapítása is Jókaihoz köthető, az író egykori lakóhelyén alakították ki. A bicentenáriumi évforduló rendkívül jelentős az intézmény számára, az ünnepi rendezvénysorozat egyik fontos állomása ez a kiadvány. A Jókai-szövegek nyelven belüli fordítása kapcsán országos gyűjtőkörű irodalmi múzeumként azt tartottuk szem előtt, hogy az irodalom legyen hozzáférhető, legyen mindenkié. Mert az irodalom segít élni.

A szövegben színes háttérrel kiemelt részek betoldások, melyeket Zsolti észrevételei alapján, a könnyebb érthetőség kedvéért illesztettünk a Jókai-fordításba.

A SZENT BORBÁLA VÉGZETE

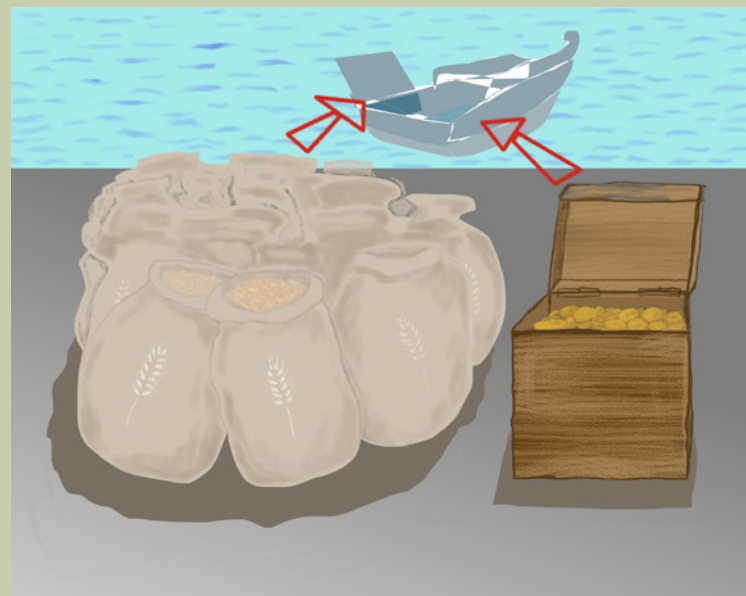
Élt egyszer Törökországban egy Ali Csorbadzsi nevű ember a lányával, Tímeával. Ali nagyon gazdag ember hírében állt, ő volt a török szultán kincstárnoka Isztambulban. A szultán elhatározta, hogy megújítja birodalmát, de a hivatalnokai fellázadtak az intézkedés ellen. A szultán sok embert kivégeztetett. Ali rájött, hogy őt is meg akarják ölni. Ezért úgy döntött, hogy vagyonával és lányával elmenekül az országból. Görög kereskedőnek öltözött és hajót bérelt. Alinak majdnem sikerült megszöknie üldözői elől. Egy török kém azonban felismerte őt. Ali úgy döntött, hogy feláldozza az életét. Azt gondolta, hogy így meg tudja menteni a lányát, Tímeát. Ali megbízta Tímár Mihály hajóskapitányt, hogy segítsen a lányának. Arra is megkérte Mihályt, hogy mentse meg maradék vagyonát, a rakomány búzáat. Ezután Ali halálos mérget vett be. Megkérte Mihályt, hogy a holttestét dobják a Dunába. Mihály teljesítette Ali kérését. Ezért az üldözőik nem találták meg Ali holttestét, és nem tudták azonosítani a szökött kincstárnokot. Így menekült meg Ali vagyona, ami most már Tímea öröksége lett. A rakomány búzában felül Ali ezer aranyat is hagyott a lányára.

Az arany szintén a hajón volt, egy ládában.

Tímár Mihály hajóskapitány hajója, a fedélzetén Ali lányával, Tímeával felfelé haladt a Dunán. A hajó neve Szent Borbála volt. Az árral szemben mentek. Állatok vontatták a hajót, régen ugyanis állatokkal vontatták a hajókat. A hajó raktere tele volt búzával. Mihály elégedett volt, a hajó jól haladt úti célja, Komárom felé.

A Duna alföldi szakasza hosszú és unalmas volt. Arrafelé nincsenek sziklák, vízesések vagy várromok. Csak fűzfák és nyárfák mindkét parton. Ezekről nem lehetett érdekeset mondani Tímeának. A lány amúgy sem jött ki a kabinjából. Nem szólt senkihez, mert nem tudott magyarul. Egész nap egyedül üldögélt az ágyán. Az ételből sem evett. Idegennek érezte magát a hajón. Egy fiatal lány egyedül a mogorva matrózok között, akik ráadásul valami idegen nyelven beszéltek. Nem ismert senkit a legénységből. Tímea sokat sírt a kabinjában. Mihály éjjelente hallotta őt, ahogy nagyokat sóhajtozik. De sírni nem hallotta soha. Tímeát nagyon megviselte az

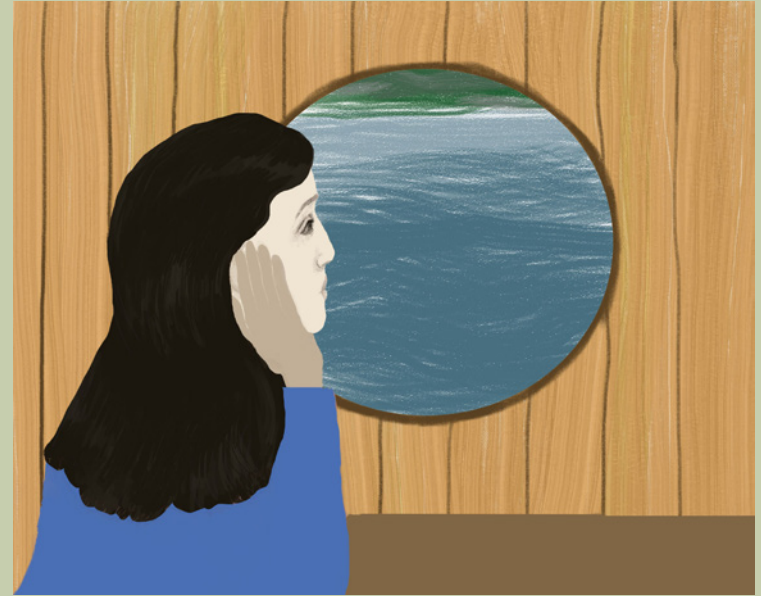
apja halála. Ezt látta rajta Mihály is.
Attól félt, hogy a lány örökre magába zárkózik.
Hogyan tudta volna bárki megvigasztalni?

Miért gondolt Mihály folyton a lányra?
A lány fehér arcát nem tudta elfelejteni.
Sem ébren, sem álmában. Mihály abban
a pillanatban beleszeretett, ahogy meglátta.
Szép és gazdag lány volt. Az apjától
ezer aranypénzt örökölt és a hajó rakományát,
a rengeteg búzát. A búza nagyon sokat ért.
És a lánynak ékszerei is voltak.

Nagyon gazdag lánynak számított.
Mihály viszont szegény volt. Történetünk
idején a gazdag lányokat csak gazdag
emberhez adták feleségül.

Miért gondolt Mihály annyit a gazdag leányra?
Más lett volna a helyzet,
ha ő a gazdag, és a lány szegény.
Akkor megkérhette volna a lány kezét.

– Milyen gazdag Tímea! – töprengett Mihály. –
Szegény vagyok én egy ilyen gazdag lányhoz.
Nem lesz az enyém soha.

Más kérdés is foglalkoztatta Mihályt.
Ali Csorbadzsi vagyona tizenegyezer aranyat ért.
Ennyi arany elférne egy nagyobb zsákban.
A zsák súlyra sem lenne sok. A zsákot meg
egy ember egyedül is elbírná, és akár két hét
alatt eljuttathatná Komáromba. Komáromban
pedig már várja Tímeát Ali Csorbadzsi
barátja, a kereskedő Brazovics Atanáz. Vajon
miért váltotta a zsáknyi aranyat búzára
Ali Csorbadzsi? A búza szállítása nehezebb,
mint a zsák aranyé. Ennyi búzához már hajó
kell. A hajóút másfél hónapig tart. Viharok,
örvények, sziklák és zátonyok nehezítik
a haladást. De más veszélyek is leselkednek
az utasokra és a legénységre. Útközben
feltartóztathatja őket az őrség. Mihály nem
tudta megfejteti ezt a kérdést: miért jobb
a búzát szállítani, mint az aranyat?

És volt még egy kérdés: tudniillik,
egy nagy török hadihajó üldözte őket.
Vajon miért akarta a török szultán elfogni
Alit és a lányát, Tímeát? Kémek és futárok
kergették őket. Talán a pénzért? Emlékezetes,
hogy Ali kincse tizenegyezer arany volt.
Ez bizony nagyon nagy pénz egy szegény

hajóskapitánynak, különösen, ha feleséget
akar magának. Ha neki ennyi pénze volna,
Tímeát is feleségül kérhetné. A török szultánnak
viszont a tizenegyezer arany csak aprópénz.
A török szultán sokkal gazdagabb volt, nem
lehetett szüksége erre az aranyra. Miért akarták
mégis elkobozni tőlük? Hiszen a sok arany
úgysem került volna vissza a szultánhoz.
A korrupt hivatalnokok ellopták volna
az egészet. Vagy nem is a pénz miatt akarták
elkapni a törökök Ali Csorbadzsit? Lehet, hogy
Tímea miatt üldözték őket? Nem tűnt ugyan
valószínűnek, Mihály mégis könnyen el tudta
képzelné ezt. Életében nem látott még Tímeánál
gyönyörűbb lányt. Fekete haja volt, sűrű összeérő
szemöldöke és fehér bőre. Különleges szépség volt.

A hosszú hajóút során egy este elfújta a szél
a felhőket. Mihály kinézett a kabinja ablakából.
Meglátta az újholdat, ami vörösen izzott
a láthatáron. A hold vörös sarlója
a Duna vizén tükröződött.

Mihály emberi arcnak látta a holdat.
A hold mintha megszólította volna,
de Mihály nem értette a hold beszédét.
A holdkóros álmában követi a holdat.
Ő érti, hogy mit mond. De amikor felébred,
elfelejti, hogy mit beszélt vele.

A hold alámerült a Dunába. A hajó orráig
tükröződött a hold fénye a vízen. Azt üzenté
Mihálynak: nem értesz? Az utolsó fénycsík is
eltűnt a víz alatt. A hold azt mondta:
holnap visszajövök, akkor majd megértesz.

Amikor az este beköszöntött, a Szent Borbála
kormányosa azt javasolta, használják ki
a naplemente utáni jó időt. Menjenek tovább,
hiszen már közel járnak Komáromhoz.
A kormányos errefelé jól ismerte a Dunát,
bekötött szemmel is elkormányozta a hajót.
Úgy tudták, hogy arrafelé nincs semmi
veszélyes a Dunában. De tévedtek! Egyszer
csak halk roppanás hallatszott a víz alól.
A kormányos rémülten kiáltott a vontatóknak:
– Megállj! – Mihály, a hajóskapitány elsápadt.
Dermedten állt egy percig. Indulás óta
most először látszott ijedtség az arcán.

- Farönkre mentünk!
- kiáltott Mihály a kormányosnak.

A kormányos elengedte a kormányt.
Nagy és erős ember volt,
mégis sírva futott a kabin irányába.

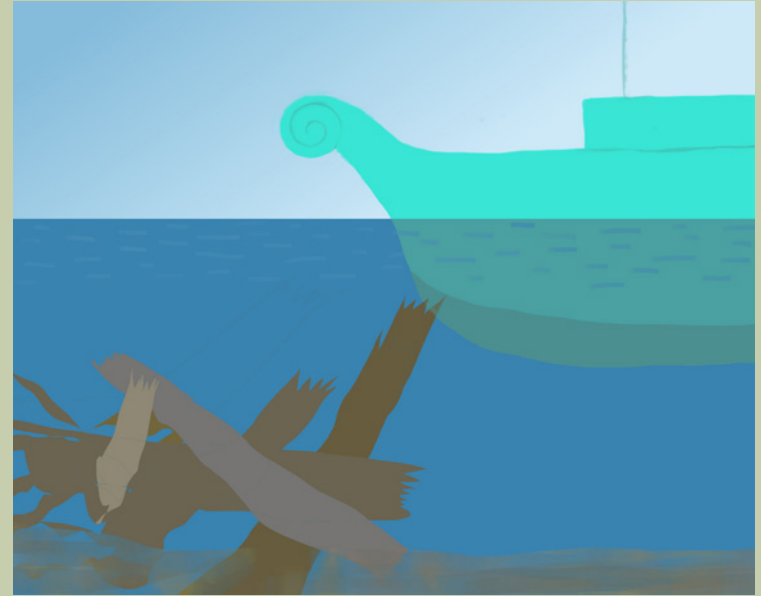
- Farönkre mentünk! – kiáltoztak az emberek.

De hogyan került a hatalmas farönk
a folyóba? Az áradó Duna elmosza a partot,
a kidöntött nagy fákat elsodorja a víz.
A gyökerekre tapadt föld lehúzza a fát a víz alá.
A kormányos ki tudja kerülni a sziklákat
és a zátonyokat, de a víz alatti farönktől
semmi sem véd meg. Sem tapasztalat,
sem ügyesség. A dunai hajók ezek miatt
a láthatatlan farönkök miatt süllyednek el.

A felfelé vontatott hajó a rakománnyal együtt
nekiment egy ilyen rönknek.

A rönk kilyukasztotta a hajó fenekét,
a hajó keresztbe fordult a folyón,
és az orra süllyedni kezdett.

- Végünk van! – ordította a kormányos.

A hajót nem lehetett megmenteni.

A hajó tele volt zsákokkal. Mire megtalálják a léket, hogy betömjék, rég elsüllyednek. Így aztán a matrózok menekülni kezdtek, mentőcsónakba dobálták a holmijukat.

A hajó keresztbe fordult a folyón, és orrával süllyedni kezdett. Mihálynak, a hajóskapitánynak ekkor eszébe jutott Tímea. Gyorsan a kabinjához sietett és benyitott hozzá.

– Kisasszony! Vegyen kabátot, és hozza a ládikót az asztalról! Süllyed a hajó. Menekülni kell.

Mihály feladta az ijedt lányra a kabátját, és ráparancsolt, hogy üljön be egy mentőcsónakba. Majd a kormányos segít neki. De a kormányos nem segített Tímeának. Amikor a kormányos meglátta a lányt, nagyon dühös lett.

A hajósok ugyanis babonás emberek. És egy nő a fedélzeten balszerencsét jelent. Ezért lett dühös a kormányos.

– Ez az összenőtt szemöldökű, sápadt boszorkány sodor minket veszélybe. Rég vízbe kellett volna dobni!

Tímea persze nem értette a kormányos szavait, hiszen nem tudott magyarul. De a kormányos dühös szemétől megrettent. Visszament a kabinjába. Lefeküdt az ágyára. Nézte, ahogy a víz befolyik a kabin ajtaján. A víz lassan már az ágya széléig ért.

– Most elviszi a víz őt is... A víz alá, oda, ahol a halott apja fekszik, a Duna fenekére. Akkor legalább megint együtt lehetünk!
– gondolta Tímea.

Mihály közben mindent kimentett a kabinjából, bár már térdig gázolt a vízben. Aztán a mentőcsónakhoz sietett.

– Hol van Tímea?
– kérdezte Mihály a kormányostól.

– Nem tudom – felelte a kormányos.
– Bár meg se született volna!

Nem tetszett a válasz Mihálynak, hiszen eszébe jutott, mit ígért Alinak, Tímea apjának: vigyáznom kell a lányra! Így aztán fogta magát és visszaroht Tímea kabinjához. A víz már a derekáig ért.

– Hozza a ládikót is! – mondta Mihály.

Nem akarta elveszíteni a ládikót. Abban volt a lány összes vagyona, hiszen a hajó mindjárt elsüllyed a sok búzával. Az arannyal teli ládikó jelentette Tímea jövőjét. Milyen sors jutna az arany nélkül Tímeának?

– Igen, hozom! – felelte a lány.

Mihály nem is kérdezt tőle többet, ölébe vette a lányt és kiroht vele a fedélzetre. A karjában vitte a mentőcsónakba. Leültette a mentőcsónak közepére, a matrózok közötti szűk helyre. Éppen időben, mert a Szent Borbála nagyon gyorsan süllyedt. Orral előre merült el. Pár perc múlva csak a fedélzet és az árbóc látszott ki a vízből.

– Indulás! – parancsolta Mihály a matrózoknak. A mentőcsónak elindult a part felé. Ekkor Mihály a lány felé fordult.

– Hol van a ládikója?
– kérdezte görögül Mihály a lányt.

– Itt van! – mutatta Tímea a dobozt.

– Milyen doboz ez? Hiszen ebben csak édesség van! Ez nem a kincsesládikó!
– kiáltotta Mihály kétségbeesetten.

Tímea a finomságokkal teli dobozt mentette meg a hajóról. Az édességgel a komáromi nagykereskedő, Brazovics Atanáz lányának akart kedveskedni. A finomságokkal teli dobozt neki szánta. A kinccsel teli ládikót viszont otthagya a süllyedő hajóban. Nem gondolt arra, hogy abban a ládikóban volt minden vagyona.

– Vissza a hajóhoz!
– parancsolta Mihály az egyik matróznak.

– Megbolondult, hogy a sötét víz alá akar merülni?
– morgott a matróz.

– Fordulj! Ne beszélj! Itt én parancsolok!
– kiáltotta Mihály.

Mihály nem kért senkit a feladatra,
ő maga ugrott át az elsüllyedt hajóra.
A kötélbe kapaszkodva a víz alá bukott.
Tímea meg csak meresztette a szemét,
amikor Mihály eltűnt a hullámokban.

– Te is a víz alá menekülsz előlem?
– kérdezte saját magától Tímea. Eszébe jutott,
hogy ugyanez történt az apjával is.
Nem akart megint elveszíteni valakit.

Mihály közben elérte a hajót. Nagyon kellett
vigyáznia, mert a hajó az oldalára dőlt
a víz alatt. A fedélzet deszkáiba kapaszkodott,
hogy ne ragadják el az örvények. Aztán
megtalálta a kabin ajtaját is, szerencsére
nyitva volt. A kabinban teljes sötétség
uralkodott. Mihálynak tapogatóznia kellett.
Az asztalhoz közeledett, de nem találta a ládát.
Az ágyat a víz felemelte plafonig.
Mihály lehúzta. Az ágyon sem találta a ládikót.
Hiába tapogatózott, nem találta sehol a ládát.
Végül csak beleakadtak a lábai, mert a láda
a padlón feküdt. Megfogta a ládát.
Átúszott a kabin másik oldalára.
Ott nem kellett kapaszkodnia, megtartotta a víz.

Tímea közben úgy érezte, hogy Mihály örökké a víz alatt marad, pedig csak egy percig volt odalent. Tímea visszatartotta a levegőt. Kíváncsi volt, hogy meddig bírja. Nagyot sóhajtott, amikor Mihály feje végre kiemelkedett a vízből. Tímea elmosolyodott, amikor Mihály odaadta neki a ládikót. De nem a láda miatt mosolygott!

– No, jó uram, háromszor ázott el az összenőtt szemöldököért! Háromszor! – kiáltotta az egyik matróz, amikor kihúzta Mihályt a vízből a mentőcsónakba.

Tímea halkán megkérdezte Mihálytól, hogy mit mondott a matróz. Mihály megmondta neki görögül. Tímea hosszan nézte őt, és halkán megismételte: háromszor.

A mentőcsónak a part felé úszott. Az esti fényektől acélszínű volt a folyó. A szürke víztükroön egy hosszú fekete vonal látszott. Az elsüllyedt Szent Borbála teteje.

EGY KOMONDOR NAPLÓJA

A közlő előszava

Állítólag voltak már a világtörténelemben olyan tudósok, akik értettek az állatok nyelvén. Azt mondják, hogy a görög matematikus és filozófus, Pitagorasz a madarak énekét ismerte. Melampusz, a görög jós pedig azután tudta kihallgatni az állatok beszédét, hogy megnyalta a fülét egy sárkány. Persze nem mindenkivel történnek ilyen csodák. Ám ettől függetlenül miért ne adhatnám közre ezt a komondornyelven írt történetet? A komondornyelv – bizony mondom – nem kitaláció, hanem a tudomány által ismert nyelv. Ahogy ezt a tudósok vitája bizonyítja, ami gyakran kutyák acsarkodására hasonlít. Ezeket az emlékiratokat tehát nem egy tündér vagy más mesebeli lény írta, hanem egy komondor. Egy becsületes, négylábú kutya, aki büszke a fajtájára.

I.

Megszülettem. Nagyon kicsi voltam.
A gazdag, úri családnál, ahol laktam,
egy kis kétlábú állat is élt. Kétlábú állatnak
nevezem, bár ők magukat inkább embernek
szeretik hívni. A kis kétlábú állatot kisúrfinak
szólították, mert előkelő családba született.
A kisúrfiak általában szeretik a kiskutyákat,
amíg mind a ketten meg nem nőnek. Így
történt velünk is. Gyermekkoromban a kisúrfi
az én szobámban lakott. A kisúrfi meg azt hitte,
hogy én lakom az ő szobájában.
Egy kis kosárban kellett aludnom, ameddig
belefértem. A lábaim azonban veszedelmesen
növésnek indultak. Gazdám, a kisúrfi
megtanult parancsolni nekem, én meg
szolgálni őt. A kisúrfit azzal kínozták a szülei,
hogy szépen üljön. Engem meg azzal,
hogy két lábon álljak, és úgy köszönjem meg
a finom falatokat. Gazdámat, a kisúrfit
Emilnek, engem Paminának hívtak.

Egy nap a kisúrfi apukája megtudta,
hogy a kisúrfi mamája megcsalta
egy másik férfival.

Akkoriban a feleségeknek nem voltak olyan jogai, mint a férjeknek.

A nőtől elvárták a hűséget, de a férfi bármit megtehetett.

Az asszony elszökött otthonról.

Engem meg a kisúrfit szépen otthagytott a háznál. A megcsalt apa megparancsolta, hogy a kisúrfiról vegyék le a szép ruhákat. Aztán elzavartak minket a háztól. Ez rossz szokása az embereknek. Nálunk, kutyáknál a kutyaszülők nem ilyen szigorúak egymással. A szolgálók, akik előző nap süteményeket adtak nekem, ma engem is kirugdostak az ajtón. Mintha az én kutyaanyám is csinált volna valami rosszat.

A kisúrfinak semmije sem maradt, csak én. Ezután már nem kisúrfinak szólították az emberek, hanem kisfiú lett belőle. De nekem már csak kisúrfi maradt, ezért így fogom őt nevezni az egész történetben.

A kisúrfi sírva bolyongott az utcán. Sem dolgozni, sem koldulni, sem lopni nem tanították meg. Egész nap nem ettünk semmit. Este összebújtunk egy szemétdomb mellett,

ott töltöttük az éjszakát. Másnap megtalált bennünket egy kedves juhász, és hazavitt minket a tanyájára. Jól megettetett bennünket: szalonnát és kenyeret adott. A nevünk nem tetszett neki, ezért a kisúrfit elnevezte Bandinak, engem pedig Bodrinak. Attól kezdve a kisúrfi a juhász segédje lett, én pedig juhászkutya.

II.

A juhász, aki befogadott minket, nem volt gazdag ember. Így aztán mi is sokkal szegényesebb körülmények között éltünk. Voltam már gazdag, most szegény lettem. Elismerem, hogy semmi sem tökéletes a világon. Amikor úr voltam, a cukor rontotta el a gyomromat. Most, hogy szegény lettem, a koplalás gyógyítja meg a hasam. Amikor gazdag voltam, a kályha mellett a melegtől nem bírtam ébren maradni. Most meg szegényen a hideg miatt nem tudok aludni. Amikor gazdag voltam, bezártak a szobába. Most meg be sem engednek a házba. Szegény vagyok, fázom, de legalább

nem vagyok megkötve. Szabad vagyok ugyan, de éhezem. De ha éhes is vagyok, annyit uगतok, amennyit akarok. Megugatom a koldusokat, az utcán sétáló fiúkat és a kutyákat. Sőt, a kutyákkal még veszekedhetek is, ami nekem sokkal jobban tetszik a régi úri életemnél. Néha órákig kell ásnom a földben, mire sikerül megfognom egy ürget, de legalább nem kell kétlábra állva megköszönnöm senkinek.

Egyszer a juhász gyapjút szállított a városba. Engem is elvitt magával. Pontosabban megengedte, hogy a szekér után ballagjak. Akkoriban az emberek szekéren jártak, nem autóval.

A juhász bement a kereskedőhöz, akinek a gyapjút hozta. Én kint maradtam az udvaron.

Az egyik házban lakott egy kutya. Amikor meglátott, kirohant az udvarra, és kutyanyelven szitkozódni kezdett. Szerencsére nem tudott megharapni, mert láncra volt kötve. De azért dühösen szidta apámat, anyámat.

– Te meg miért haragszol rám ennyire, barátom?
– kérdeztem.

– Mindenkit gyűlölök.

– És miért vagy megláncolva?

– Éppen azért, mert mindenkit gyűlölök.
Félnek, hogy megharapok valakit.

– És aki megláncolt, azt nem harapod meg?

– Őt nem, mert ő a gazdám, aki enni ad.
Sokszor abba marunk bele, aki ártatlan
a helyzetben. Észre sem vesszük,
hogy pont az bánt minket,
akinek gondoskodnia kellene rólunk.

– A gazdád biztos a bundád miatt tart.

– A kutyaszőr nem kell senkinek!
Ha a bundánkat, a bőrünket vagy a húsunkat
lehetne használni valamire, már megnyírtak,
megnyúztak és megettek volna bennünket.
Ahogy a háziállatokat szokás
– mondta, aztán visszament a házába.

Összevissza forgott a megláncolt kutya,
de nem találta a helyét.

Ez a kutya segített megérteni,
hogy nem kellünk senkinek. És azért élhetünk,
mert nem kellünk senkinek. Ez a gondolat
elbizakodottá tett. Attól kezdve sokkal
bátrabban nézelődtem az utcákon,
ahol a juhászt kísértem. Nem féltem ugyanis,
hogy bárki szemet vet a bundámra
vagy megkívánja a húsomat, úgy,
mint a többi háziállatét.

Egyszer azonban találkoztam olyan kutyákkal,
akiknek a pofájára mindenféle kosarak
voltak felkötözve.

– Ez meg micsoda a szádon? – kérdeztem
az egyiküktől. – Nem hagyják, hogy
elmondd, amit akarsz? Hát mi lesz így
a szólásszabadsággal?

A fényes fekete szőrű rokon megvetően
végignézett rajtam, és nyakörvét megfeszítve
így válaszolt:

– Látszik, hogy paraszt vagy. Nem tudod,
hogymi a divat. A te gazdád mezítláb jár,
az enyém még a kezére is tokot húz.
Én pedig, mert úri kutya vagyok,
az orromra húzom a kesztyűt.
Ezt úgy hívják, hogy civilizáció.

Attól kezdve féltem a civilizációtól.

Mert mi is a civilizáció?

Talán valami olyasmi, ami például
a szólásszabadságot korlátozza?

Mit gondolsz, igaz ez?

III.

Ha az ember üldözi az állatokat, az embertelenség, de ha egy kutya is üldözi az állatokat, akkor az még inkább kutyátlanság. Szégyenkezve bevallom, hogy fiatalabb koromban, amikor még hevesebb voltam, én is pusztítottam a többi állatot. Főleg a macskákat gyűlöltem.

Ez velünk született ellenszenv. Mi, kutyák nem tűrhetjük a macskákat. A macskák azt mondják, hogy egeret kergetnek. Ezért járnak fel a padlásra. De a padláson a kolbászt rágják meg. Tejet isznak, és nem őrzik a házat, hanem átjárnak a szomszédba. Ráadásul a legutálatosabban énekelnek. Sok rossz tulajdonságuk van, de ma már tudom, hogy attól még ugyanannyi joguk van élni, mint a többi állatnak.

Telt-múlt az idő, de a kisúrfi, akit a juhász felfogadott bojtárnak, nem akart megnőni. Hiába szidta, ütötte a juhász, a kisúrfi nem nőtt semmit. Kamasz volt már, de még mindig oly kicsi, hogy elfért egy nagyobb kabát ujjában. A faluban Babszem Jankónak csúfolták. Ezért a juhász el akarta kergetni.

Akkor egy angol, aki a falu földesuránál járt, meglátta Babszem Jankót. Mivel a kisúrfi a juhásznak már úgysem kellett, az angol felfogadta inasának, és elnevezte Dzsemminek. A kisúrfi harmadszor kapott új nevet.

Dzsemmi elbúcsúzott tőlem és elment. Bánatomban aznap este a juhász feleségének az összes macskáját megöltem. Másnap engem is elkergettek a háztól.

Elindultam a kisúrfi után, és meg is találtam őt az angol udvarában. Itt elneveztek Filáxnak. Ezzel immár én is kaptam új nevet. Néha már magam sem tudtam, hogy is hívnak igazából.

Az angol udvarában az inasok azt hitték, hogy vadászkutya vagyok, ezért elvittek vadászni. Jó futó voltam, elkaptam a nyulat. De mire a vadászok odaértek, meg is ettem. Ezért aztán megverték. Így tanultam meg, hogy a kutya nem azért kutya, hogy ha valamit megfog, azt meg is egye. Mások helyett mi végezzük el a piszkos munkát, hogy aztán ők arassák le a babérokat.

IV.

Az angol nyughatatlan ember volt. Nem tudott ott élni, ahol békesség volt. Mivel akkoriban éppen Spanyolországban háborúztak, odament. Dzsemmit, a kisúrfit is elvitte magával, és engem is.

A hegyek közt megkerestük Don Carlos csapatát. Egy fa tövében ült a spanyol előørs. Egy szem katona, cipő és sapka nélkül. Egy nagy hagyma volt a katona kezében. Egy hatalmas konyhakéssel felszeletelte és befalta. Ahogy meglátott bennünket, a zsebébe dugta a hagymát, és a konyhakéssel felénk mutatva, megkérdezte, mit akarunk. Miután megtudta, hogy jó barátok vagyunk, elvezetett a tanyáig. A tanyán sok magas rangú katona volt.

Közkatona nem volt a táborban. Ezt az egy őrt is úgy kérték kölcsön.

Miután megismerkedtünk, az angol azt tanácsolta a spanyol katonáknak, hogy komondorokból alakítsanak katonai egységet. A komondoregységnek az lesz az előnye, hogy sem fizetést, sem egyenruhát nem kell nekik adni. Az egység tagjai nem fognak előléptetésért könyörögni. Ha elesnek harc közben, a hadijelentésbe nyugodtan bele lehet írni, hogy „egy ember sem veszett el”.

Az indítvány mindenkinek tetszett, így nemsokára egy sereg becsületes komondort szedtek össze a környékről. Engem pedig kineveztek, és én lettem a főnökük.

Nemsokára csatáztunk az ellenséggel. Mi voltunk az első egység a harcban. Úgy hívtak minket, hogy a „Marakodoszok”.

Mint az ókorban a híres Hannibál hadvezér elefántjaitól, úgy ijedt meg tőlünk most az ellenség.

– Előre! – ordítottam bajtársaimnak, és nekirontottunk az ellenségnek. Az egész mezítlábas sereg nagyon megzavarodott, próbálták védeni a bokájukat. De mi adtunk nekik. Téptük-martuk őket, ahogy csak bírtuk. Így aztán a katonáknak, akik mögöttünk jöttek, könnyű dolguk volt. Le is győztük az ellenséget.

A katonák vezetőjének az egész csata alatt úgy fájt a hasa, hogy egyfolytában a földön feküdt. Fütyültek a feje fölött a golyók, csattogtak körülötte a kardok, de ő meg se moccant. Miután legyőztük az ellenséget és véget ért a csata, hirtelen jobban lett.

A „Marakodoszok” egysége az utolsó komondorig elveszett. Csak én maradtam életben, de még nekem is megütötték a hátsó lábamat egy vastagabb bottal. A szerencsén múlt, hogy nem tört el a lábam.

Az ütközetben meghalt az angol is. Egy ágyúgolyó eltalálta, és felrepült tőle az égbe.

Dzsemmit pedig úgy pofán csapta az egyik haldokló ellenség, hogy kétszeresére dagadt tőle az arca.

A katonák hasfájós vezére, aki az egész csata alatt mozdulni sem bírt, most felkelt a földről. Körülnézett, és mikor látta, hogy rajta, a kisúrfin és rajtam kívül egy teremtet lélek sem maradt életben, jelentést írt a feletteseinek. Önmagát háborús hősnek képzelte, és elrendelte saját maga kinevezését. Engem és Dzsemmit hadirokkantnak nyilvánított és elbocsátott.

Így aztán egyetlen szemtanú sem maradt, aki elmesélje, hogy hasfájósan, a földön fekvő is lehet csatát nyerni.

V.

Így aztán továbbmentünk, vándoroltunk.

Véletlenül találkoztunk vándorkomédiásokkal, akik nem engedtek el minket. Éppen szükség volt ránk. A kisúrfi majmokat játszott, én pedig kacér hölgyeket, tudós orvosokat. Jelmezt adtak ránk, és még a fülemet is kifésülték. Legjobb főkéntös szerepem Vauvau úrnő volt.

Amerre jártunk, mindenhol a közönség kedvence voltam. A legfőbb mutatványom az volt, hogy a két hátsó lábamra állva is tudtam járni, és a két mellső lábamra állva is. Ezért aztán megtapsoltak, és húsos csontokat dobtak nekem. Három drámaíró követett városról városra. Szomorú és vidám jeleneteket írtak nekem.

Három bábszínház ment tönkre miattunk.
Ugyanannyi lovascirkusz és mutatványosbódé.
A lovasbemutatókat, a kétfejű borjúkat,
a virtuóz zongoristákat, az óriásira nőtt
lányokat, a vicces felolvasókat, az olasz
operaénekeseket és a kötél táncosokat nem
is számítva, akik szintén miattunk mentek
tönkre.

Végül a sok tönkretett művész ellenünk fordult,
és elkergetett bennünket. A társaság feloszlott.
Nekem is fel kellett hagynom a művészi
pályával, hiába arattam hatalmas sikert.

VI.

A művészet után a tudományok következtek. Ugyanis egy tudós vett meg bennünket a vándorkomédiásoktól a kisúrfival együtt. Tudós volt, mégis csalónak nevezték az irigy emberek. Mert mindenhez értett és mindenből tudott pénzt csinálni.

Ez a becsületes ember két hónapig tanított engem és a kisúrfit mindenféle mutatványokra. Megtanított betűkből feleleteket összerakni, megtanította, hogy keressek ki egy ismerős pénzt száz ismeretlen pénz közül, vagy hogyan húzzam ki a kártyacsomagból a tudós által kért kártyalapot. Utána elkezdett mutogatni minket. Városról városra jártunk. Rólam azt mondta, hogy olyan komondor vagyok, aki tud írni és olvasni. A kisúrfiról meg azt mesélte, hogy olyan felnőtt ember, aki az ábécé első két betűjét sem tudta megtanulni. Neki ugyanis azt tanította meg a tudós, hogy hogyan felejtse el olvasni.

De hiába volt minden tudományom.
Hiába tudtam betűkből feleleteket összerakni,
hiába tudtam egy ismerős pénzt száz
ismeretlen közül kikeresni, hiába húztam
ki a kártyából a kért lapot. Az emberek
sem az én tudományomért, sem a kisúrfi
tudatlanságáért nem fizettek semmit.
A tudós kétségbeesett.

Elhatározta, hogy Oroszországba megy,
oda, ahol elismerik a tudásunkat. Egy nagy
lepedőre ráfestett engem meg a kisúrfit,
és aláírta a nevünket. Ez volt a reklámunk.
Mi voltunk Doktor Koplalo, a bölcs komondor
és Babszem Jankó, a törpe ember. Elindultunk
a szekérrel az északi Eldorádóba, Oroszországba,
ahol mindig hideg van, süvít a jeges szél
és legalább derékig ér a hó. Vagyis minden
kiköpött mása Eldorádó legendás városának
attól eltekintve, hogy nem aranyból vannak
a házak és drágakőből a járdák. A tervet
azonban nem tudta megvalósítani
a tudós ember. Sosem jutott el Oroszországba.

A tudós meg mi, a kisúrfival az úton
csempészek közé keveredtünk.
A csempészek jól agyonütötték a tudóst,
így aztán meg is halt szegény.
A csempészek megtartottak engem
és a kisúrfit maguknak.

Úgy látszik, hogy a tudósok mindenhol
szerencsétlenségre születtek.

VII.

A csempészek dohányt és csipkét csempészték. A kisúrfi jó szolgálatot tett nekik: a legszűkebb ablakokon is be tudott mászni, és kiadogatott a csempészeknek mindenféle dolgokat. Nekem pedig úgy vették hasznomat, hogy egy másik komondor lenyúzott bőrét rám terítették. A rendes bundám meg a másik komondorbőr közé csipkét tettek. A határon senki sem gyanította, hogy én nem csak a saját bundámat hordom. Rengeteg árut csempészttem így át a határon anélkül, hogy egyszer is átkutattak volna. Snipf mesternek nevezték. Ez már a sokadik nevem volt.

Egyszer azonban egy vámos észrevette, hogy egy madzag lóg ki belőlem. Üldözőbe vettek, elfogtak, és megtalálták nálam a csempészárut. A csempészek letagadták, hogy hozzájuk tartozom. Erre a vámosok egyszerűen fel akartak akasztani. A kisúrfi azonban megsajnálta. Elismerte, hogy vele vagyok, és feladta magát, hogy megmentse az életemet. Az emberek között is vannak jó állatok.

A rendőrök egy fakunyhóba vittek minket,
és bezártak egy őrszobába. A kisúrfitól
elvettek minden eszközt, amivel ki lehetett
volna szabadulni. De nem tudták elvenni
tőlem a nyolc körmövet. Éjszaka akkora lyukat
kapartam a fakunyhó alatt, hogy mind a ketten
kifértünk rajta. Így mentettem meg most én
a kisúrfit. Nem sokáig maradtam adósa.

Hiába menekültünk meg, végül kutyaszorítóba
kerültünk, és a kisúrfi megadta magát
a rendőröknek. A kisúrfi gyávasága miatt
megint elfogtak mindkettőnket. Most
nem zártak bennünket börtönbe, hanem
száműzetésbe küldtek. Büntetésből jó messzire
vittek minket, nehogy haza tudjunk térni.
Azt akarták, hogy soha többé ne legyünk
bűnözők az ő országukban.

VIII.

Három állat él meg mindenhol a világban,
bármilyen éghajlat alatt: egy kétlábú,
egy négylábú és egy hatlábú. Az egyik az
ember, a másik a kutya, a harmadik a bolha.
Mindhárman nagyon ragaszkodnak egymáshoz.

Ezt akkor vettem észre, amikor olyan országba
vittek bennünket, ahol ezen a három állaton
kívül semmilyen élőlényt nem lehetett találni.
A hegyek jégből voltak, a föld meg hóból.

Bánatosan gondolkoztam azon, hogy milyen
munkát kell majd csinálnom ezen a szomorú
helyen. Nem volt kisgyerek, akit szórakoztatni
kellett. Nem volt juhnyáj, amit őrizni kellett.
Nem volt nyúl sem, amit el kellett kapni.
Nem volt spanyol katona, akit meg kellett
harapni, sem színpad, ahol fel kellett lépni,
sem tudomány, amelyből előadni kellene.

Engem, a komondort szánkó elé fogtak:
lovat csináltak a kutyából. Csihi-puhinak nevezték.
Legalábbis mindig ezt a szót hallottam,
amikor az ostor csattant a hátamon.

Ez volt a legnehezebb sors. Keserű volt.
Nem igavonó állatnak, nem lónak születtem.
A teherhordás nem nekem való feladat volt.

Szerencsére az embereknek sem tetszett
ez a hideg éghajlat. Egyszer szereztek egy hajót,
felszálltak rá mind, és elhajóztak a tengeren.
Én és a kisúrfi is velük mentünk.

IX.

A tengeren vihar támadt. A hajót egy
kősziklához vágta. Mindenki a vízbe fulladt.
Csak én úsztam ki a közeli partra és a kisúrfi,
aki a bundámba kapaszkodott.
Megint én mentettem meg őt.

Ahova sikerült kiúszni, ott vademberek laktak.
Ők a saját bőrüket díszítették mindenféle
mintákkal. Ruhájuk helyett a testükre hímeztek
zsinórmintát.

A vademberek, amint engem megláttak,
leborultak előttem. Bevittek a templomukba,
feltettek az oltárra, és elkezdtek hozzám
imádkozni. A kutya szent állat volt arrafelé.

A kisúrfit viszont megfogták, levetkőztették,
és megmondták neki, hogy megeszik.
Szegény kisúrfi nagyon sovány volt, ezért előbb
bedugták egy ólba. Szentjánoskenyérrel
és kukoricával etették, hogy meghízzon.

Nekem egyre nagyobb tekintélyem volt.

A kisúrfit egy ünnepnapon le akarták szúrni.
Táncoltak körülötte, kőfejszéjüket forgatták
a fejük felett. Akkor én rájuk rontottam.
Beleharaptam a főpap bokájába.
Összetéptem a királyné ruháját,
feldöntöttem az oltárt és a széket, ahol
le akarták ölni a kisúrfit. Megharaptam
mindenkit, a kisúrfit a hátamra vettem
és elszaladtam vele. Már sokadszor
mentettem meg őt.

Senki sem üldözött minket.
A vademberek rémülten leborultak
haragom előtt. Távozásom után az egész nép
gyászolt, ami náluk annyit jelentett,
hogy bekenték magukat korommal.

X.

Jótett helyébe jót ne várj!
Ezt az igazságot későn tanultam meg.

A kisúrfival együtt eljöttünk abból az országból,
ahol a kutyákat becsülik és az embereket
megeszik. És eljutottunk egy olyan országba,
ahol az embereket imádják és a kutyákat
eszik meg.

Soknapi fáradság után nagy hegyek lábához
érkeztünk, Tibetbe, ahol láttuk a tudós vándort,
Kőrösi Csoma Sándort.

Ő is sokat foglalkozott a nyelvekkel.
De ő nem a komondorok nyelvét kutatta,
hanem e messzi ország, Tibet lakóinak nyelvét.
Még szótárt is írt, hogy az odaérkező
magyarok megértsék a helyiek beszédét.

Tibetben éppen lámát választottak.
Így hívják ott a legfőbb szerzetest,
akit mindenki tisztel. Lámának mindig
a legkisebb embert szokták megválasztani.

Ahogy megérkeztünk, mindenki leborult
a kisúrfi előtt. A kisúrfi kisebb volt, mint
a legkisebb ember Tibetben. Így aztán
a kisúrfi lett a láma, a legtekintélyesebb ember
az országban.

Engem is körülfogtak és megtapogattak.
Vigyorogtak és csámcsogtak. Azután bezártak
egy ólba, hogy felhizlaljanak. Ahogy megláttam
a szentjánoskenyeret, tudtam, hogy meg
akarnak enni.

– Ezek olyanok, mint a kannibálok!
Csak nem embert esznek, hanem kutyát!
– gondoltam magamban.

A kisúrfi megszabadíthatott volna, hiszen
övé volt a legnagyobb hatalom, de ahhoz
nem volt elég okos. Bizony, bizony, úgy tűnik,
hogy a kisúrfi is enni fog a húsból.

A kisúrfival közösen átélt kalandok után
ennyire jutottam! Ki hitte volna?

Voltam öleb, őriztem nyáját és fogtam nyulat.
Voltam katona, művész és tudós. Voltam lovag
és ló; voltam bálvány. De az életem úgy ér véget,
hogy én leszek a finomság a vacsora végén.

Mégis azt hiszem, bármely kalandvágyó ember
megirigyelheti a sorsot, ami nekem jutott.

A szövegek forrásai:

Jókai Mór: *Az arany ember*

(kritikai kiadás, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964)

Jókai Mór dekameronja: Száz novella, 8. kötet

(Pest, Heckenast, 1859)

Szöveg: © Totth Benedek

Illusztráció: © Dér Virág

Szakértők, előszó: © Czékmány Anna,

Horváth Péter László, Parádi Andrea

Olvasószerkesztő: Sulyok Bernadett

Lapterv és nyomdai előkészítés: Szmolka Zoltán

A szöveg érthetőségét ellenőrizte: Cziráki Zsolt

Kiadja: Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2025

Felelős kiadó: Demeter Szilárd elnök

Nyomdai munkák: Pauker Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Vértés Dániel

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ

Petőfi Irodalmi Múzeum

Budapest, 2025